

Hradisko v Divinke vo veľkomoravskom období

PhDr. Gabriel FUSEK, CSc.

Archeologický ústav SAV Nitra
gabriel.fusek@savba.sk

Mgr. Andrea SLANÁ, PhD.

Považské múzeum v Žiline
slana.andrea@gmail.com

HILLFORT IN DIVINKA IN THE GREAT MORAVIA PERIOD

The extensive hillfort extended on the hill Velký vrch which is situated in the cadastre unit of Divinka village near Žilina ranks among the most significant national cultural monuments. Ongoing research has been carried out at this site since 2013. The hillfort consists of a system of fortifications which form three separate units. During the Bronze Age and the Hallstatt period people of Lusatian culture settled here, during La Tène period it was the Púchov culture population and in the end Slavs inhabited the settlement during Early Middle Ages. The current research focuses primarily on the relicts of the Great Moravian settlement. The research has proved that when Slavs were building the fortification they used the remains of the Bronze Age ramparts. Some exclusive items from the Great Moravian period have been discovered at the hill fort such as spurs and arrowheads supporting the evidence of presence of a local elite and a military crew. Several hoard finds of iron items support the significance of the locality as well. The site is subject to the highest level of protection for cultural monuments. Besides excavating, the research team focuses on regular presentations of this hillfort both to experts and the general public.

85

Činnosť človeka od najstarších čias až po súčasnosť dokladajú súbory hmotných i nehmotných pamiatok charakterizovaných ako kultúrne dedičstvo, ktoré je nenahraditeľným bohatstvom spoločnosti. Špecifickou súčasťou kultúrneho dedičstva sú archeologické náleziská a archeologické nálezy. Najvýznamnejšie nehnuteľné pamiatky, medzi nimi aj archeologické, sú na Slovensku chránené od roku 1958 vytvorením kategórie národných kultúrnych pamiatok.¹ Zásluhou terénnych prieskumov a publikačných aktivít A. Petrovského-Šichmana² bolo do tohto registra pod číslom ÚZPF 2140/1 v roku 1967 zapísané aj hradisko na kopci Velký vrch v katastri obce Divinka. Rozhodnutie vydala Školská kultúrna komisia Okresného národného výboru v Žiline pod číslom 18/67.³ Dnešným poznatkom o hradisku a jeho prezentácii predchádzali viaceré archeologické prieskumy a výskumy, uskutočnené v spolupráci Považského múzea v Žiline s Archeologickým ústavom SAV Nitra.⁴

¹ KAČÍREK, Luboš. *Kultúrne dedičstvo Slovenska. Vysokoškolské skriptá*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z., 2016, s. 4.

² PETROVSKÝ-ŠICHMAN, Anton. Praveké opevnenie v Divinke. In *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV*, 1957, č. 2, s. 87-90; PETROVSKÝ-ŠICHMAN, Anton. Starožytne umocnienia w Divince koło Żiliny (Słowacja). In *Acta Archaeologica Carpathica*, 2, 1960, s. 135-142.

³ <https://www.pamiatky.sk/po/po/Details?id=9559> [19. 9. 2018].

⁴ V rokoch 1972 – 1973 to bol záchranný výskum K. Pietu a J. Moravčíka. Od roku 2013 v Divinke pracujú na archeolo-

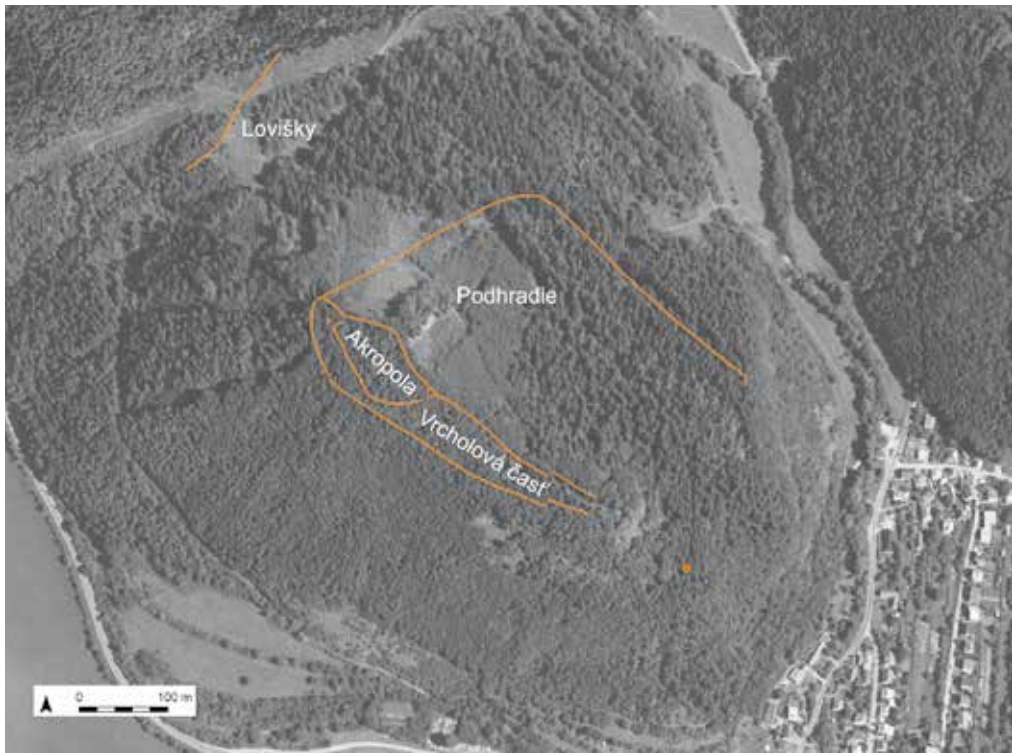
1. Divinka. Pohľad na Velký vrch z ľavého brehu jazera, ktoré vzniklo ťažbou štrku na sypanú hrádzu vodnej nádrže Hričov. V mieste lúky s pasúcim sa dobytkom je dnes vodná nádrž. Koniec 50. rokov 20. storočia. Foto: Ján Kopčan; z archívu Jozefa Jaroša.

Velký vrch nad obcou Divinka sa nachádza na rozhraní Žilinskej a Bytčianskej kotliny, na pravom brehu Váhu. (**Obr. 1**) Popri Váhu a Kysuci od najstarších čias viedli cestné spoje, ktoré túto oblasť spájali s južnými, východnými a severozápadnými územiaми.⁵ Samotný kopec tvoria dva vrcholy, spojené úzkym dlhým horským chrbtom – na severozápade sa nachádza vyšší eponymný Velký vrch a na juhozápade nižší Malý vrch, obkolesený strmým bralom. Na pozdĺžnom temene kopca a na jeho juhozápadnom svahu nad údolím Váhu sa nachádzajú valy chrániace úzku vrcholovú časť hradiska. Z nej je v západnej časti vnútorným valom vyčlenená malá akropola. Na severovýchodnom svahu kopca sa rozprestiera rozsiahle podhradie, ktoré však nie je na východnej strane opevnené valom. Prístup od Považia tu chráni extrateritoriálna brána, po ktorej sa dochoval menší, umelo navrhovaný kopec. Celý komplex hradiska zaberá plochu viac ako 12 ha. Severozápadne od neho sa naprieč sedlom v polohe Lovišky tiahne val, ktorého príslušnosť k lokalite je nejasná. (**Obr. 2**)

V čase, keď hradisko vyhlásili za národnú kultúrnu pamiatku, plánovalo sa tu otvorenie lomu na dekoračný kameň. Geologické sondážne práce sa uskutočňovali od roku 1971, pričom pri prípravných prácach boli porušené niektoré úseky valov, dve brány a zničené pôvodné cesty.

gickom výskume pre vedecké a dokumentačné účely G. Fusek, M. Holeščák, A. Slaná a Z. Staneková. Doterajšie vlastné informačné publikačné výstupy z tejto etapy výskumu v ďalšom texte necitujeme: FUSEK, Gabriel. Hradisko Velký vrch v Divinke. In JENČÍK, Peter – STRUHÁR, Vítazoslav (red.). *Hradiská – Svedkovia dávnych čias. Zborník o hradiskách a ich obyvateľoch*. Dolná Maríková : Občianske združenie Hradiská, 2015, s. 147-161, 262, 263; FUSEK, Gabriel – SLANÁ, Andrea. Nové poznatky z prieskumu hradiska Velký vrch pri Divinke. In *Vlastivedný zborník Považia*, 27, 2015, s. 9-30; FUSEK, Gabriel – SLANÁ, Andrea – STANEKOVÁ, Zuzana. Archeologický výskum hradiska na Velkom vrchu v Divinke. Predbežná správa. In SLIACKA, Simona (ed.). *Výsledky nových archeologických výskumov na strednom Slovensku. Zborník z konferencie archeológov pôsobiacich v oblasti stredného Slovenska – „Výsledky nových archeologických výskumov na strednom Slovensku“*. Liptovský Mikuláš : Liptovské múzeum v Ružomberku, 2016, s. 75-84; SLANÁ, Andrea. V čase dávno pred prvou písomnou zmienkou. In SOBOLA, Marek – JAROŠ, Jozef – ŠVAŇA, Jozef – KRŠKO, Michal (zost.). *Divinka a Lalinok*. Divinka : Obec Divinka, 2018, s. 43-54.

⁵ BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, s. 10.

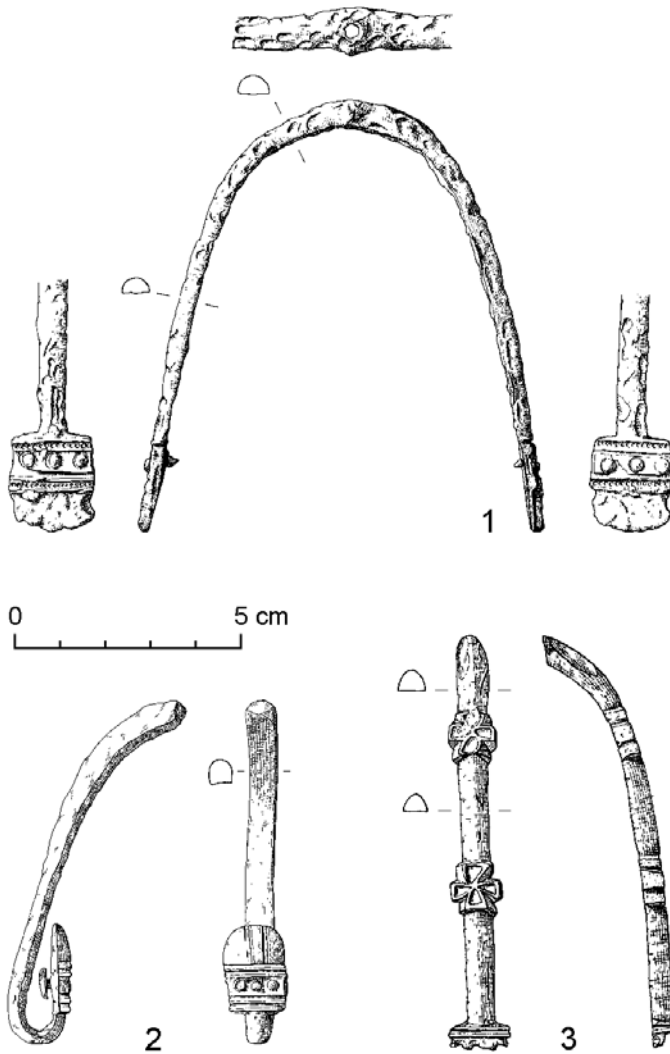

2. Divinka. Priebeh opevnení na kopci Veľký vrch a označenie jednotlivých častí hradiska. Podkladová ortofotomapa z roku 2016, Eurosense s. r. o. Autori: Gabriel Fusek a Martin Bartík.

Počas geologického prieskumu sa našlo niekoľko predmetov, neskôr odovzdaných do Považského múzea. Ničenie lokality viedlo k viacerým rokovaniam zainteresovaných inštitúcií, výsledkom ktorých bolo uskutočnenie záchranného archeologického výskumu v rokoch 1972 – 1973, ktorý sa sústredil na akropolu hradiska. Počas neho sa na dvoch miestach skúmal vnútorný val s prilehlým osídleným areálom a v rámci akropoly sa preskúmala aj cisterna na zachytávanie vody. Najstarší horizont osídlenia predstavovali nálezy lužickej kultúry, ale najintenzívnejšie osídlenie bolo doložené sídliskovými vrstvami a nálezmi patriacimi do laténskej fázy púchovskej kultúry. Najmladšie osídlenie reprezentuje veľkomoravský horizont. Počas výskumu sa okrem nálezových situácií z praveku a protohistorického obdobia zdokumentovali kamenné podmurovky veľkomoravských zrubových stavieb a okrem keramiky sa získali aj rôzne drobné predmety. Pozornosť si zasluhuje predovšetkým fragment ostrohy s lopatkovitou platničkou (**Obr. 3: 2**) a plechový štítkový prsteň s gravírovanou výzdobou.⁶ (**Obr. 4**)

Dnešný výskum sa spočiatku zamerl na zdokumentovanie súčasného stavu hradiska a na zameranie terénnych útvarov. V ďalších etapách sa výskum sústredil na vzorkovanie jednotlivých komponentov hradiska sondami rôzneho rozsahu. Z hľadiska skúmania veľkomoravských reliktov prínosom boli výskumné práce opevnenia vo vrcholovej časti hradiska a na dvoch miestach v podhradí. Je zrejmé, že technika výstavby opevňovacieho systému bola podmieni-

⁶ MORAVČÍK, Jozef. Archeologické nálezy v Považskom múzeu v rokoch 1971 – 1975. In *Vlastivedný zborník Považia*, 14, 1980, s. 30, 31; MORAVČÍK, Jozef. Divinka, okres Žilina. In B. Chropovský (ed.). *Významné slovanské náleziská na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1978, s. 58, 59, obr. 24.

3. Divinka. Ostrohy z hradiska Velký vrch. Autor: Gabriel Fusek, kresby Žaneta Nagyová.

ná geomorfológiou a stavebno-materiálovou základňou na lokalite. Pri výstavbe fortifikačného systému teda využili vlastnosti krajiny a konfiguráciu terénu. Ťažko prístupnú východnú časť kopca so strmými skalnými zrázmi nebolo potrebné chrániť budovaním valov, na tento účel obyvateľom hradiska pravdepodobne poslúžilo ľahké drevené opevnenie – či už palisáda, poľský plot alebo záseky.

Technika výstavby veľkomoravského opevnenia bola skúmaná v severovýchodnej časti podhradia v polohe Holý prieloh i vo vrcholovej časti hradiska. V polohe Holý prieloh sa nachádza pomerne mierny svah, ktorý prechádza do plošiny vyúsťujúcej do terénneho zlomu v pozdĺžnom smere. Potvrdilo sa, že táto náhla zmena v konfigurácii terénu vznikla antropo-

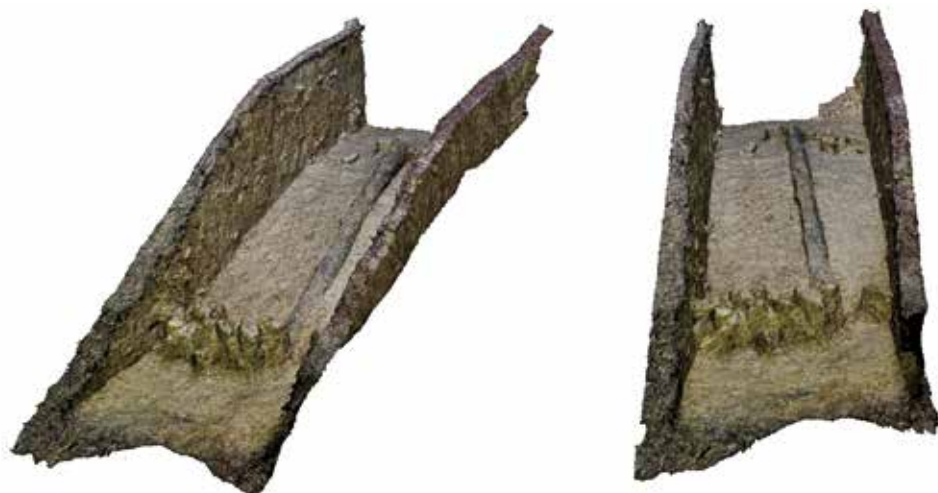
génnou činnosťou a ide o zvyšok mohutného valu. Podľa stratigrafie vrstiev sa v reze opevnením ukázalo, že sa tu nachádzajú pozostatky po dvoch valoch. Starší val bol postavený v stavebnej jame, vyhlbenej do kamenistého podložia. Vybudovaný bol z drevených komôr, vyplnených hlinou a kameňmi získanými výkopom. Vnútorňú stenu valu staticky zabezpečovali mohutné koly, umiestnené v určitých rozstupoch, ktorých miery nepoznáme, lebo v úzkej sonde sa našla len jedna kolová jama. Pravdepodobne rovnako bola opora valu konštruovaná aj z vonkajšej strany. Vo včasnom stredoveku, pred vybudovaním mladšieho valu terén opäť upravili, keď zrovnali a odkopali časť násypu deštruovaného staršieho valu.

Pri stavbe bola technika výstavby opevnenia podobná ako v minulosti, čiže do drevených komôr nasypali vykopanú hlinu a kameň. Počas terénneho výskumu sa vypreparovali dva zuhoľnatené trámy z komorovej konštrukcie, uložené naprieč valom. (Obr. 5) Na ne kolmé brvná sa zachovali v podobe pásov roztrúsených uhlíkov. Val bol široký viac ako 4 m a nebol opláštený kamennými múrikmi. Podľa výsledkov rádiouhlíkových analýz zuhoľnatených brvien je výstavba mladšieho valu datovaná do záveru 9. a prvých troch desaťročí 10. storočia. Na nálezy bola táto poloha skromná. Z veľkomoravského obdobia tu bol v zásype stavebnej jamy objavený iba jeden keramický fragment, dno nádoby s odtlačkom osi hrnciarskeho kruhu. Sondou vyhlbenou na ploche podhradí sa nezistili žiadne sídliskové objekty. V týchto miestach sa v minulosti nachádzalo pole, stopy po nadzemných sídliskových objektoch asi zničili orbou. Ale kultúrna vrstva medzi ornica a podloží s množstvom uhlíkov a kúsokmi vypálenej hliny nasvedčuje o dávnom osídlení podhradí.

Dôležité zistenia priniesol výskum vo vrcholovej časti hradiska, na jednej z terás pri vale nad podhradím. Osídlenie tu siahalo až po val, ktorý bol tiež vybudovaný v dvoch historických obdobiach. Starší z valov postavili priamo na upravenej skale. Dochovala sa z neho hlinito-kamenná vrstva s uhlíkmi, črepami a kúsokmi prepálenej hlinenej omietky domov. Rádiouhlíková analýza zvyškov drevenej konštrukcie umožnila datovať dobu jeho výstavby do obdobia lužickej kultúry na počiatku neskoršej doby bronzovej, do 10. storočia pred n. l. Z nálezovej situácie vyplýva, že už v predchádzajúcom období, v mladšej dobe bronzovej, sa na Veľkom vrchu nachádzalo neopevnené výšinné sídlisko ľudu lužickej kultúry. Artefakty z tejto fázy osídlenia sa spolu s vyťaženou hlinou dostali do telesa valu počas jeho výstavby. Vo veľkomoravskom období povrch pôvodného opevnenia vyrovnali a na ňom vybudovali val nový. Zvonku i znútra ho vymedzovalo kamenné obloženie. Múriky boli postavené z nasucho kladených kameňov, priestor medzi nimi vyplňala hlina a kamene rôznej veľkosti, na prípadnú drevenú konštrukciu sa nenatrafilo. Datovanie doby výstavby valu umožnil železný hrot šípú štíhleho listovitého tvaru, nájdený vo vyrovnávacej vrstve, na ktorú opevnenie postavili. Zaujímavosťou je, že šíp je

4. Divinka. Štítok bronzového prsteňa z akropoly na hradisku Veľký vrch. Foto: Anna Kucharčíková.

5. Divinka, hradisko Veľký vrch, poloha Holý prieloh. Trojdimenzionálny fotogrametrický model rezu valom s vypreparovaným brvnom komorovej konštrukcie. Foto: Gabriel Fusek, 3D model Anton Arpáš.

podľa analógií cudzieho pôvodu a pochádza z územia severozápadných Slovanov, ktorí sídlili pri Baltickom mori.⁷

Na osídlenej ploche boli zistené kamenné deštrukcie, zahĺbené objekty a sídliskové vrstvy predovšetkým z doby bronzovej a veľkomoravskej, nálezy črepov z doby laténskej sú výnimočné. Nadzemné stavby z veľkomoravského obdobia sú doložené zhlukmi črepov v kultúrnej vrstve a objavom zvyškov kamennej podmurovky zrubu, v ktorého interiéri sa dochoval nález dvoch žarnovov z kamenného mlynčeka v pôvodnej polohe. (**Obr. 6**) Okrem keramiky sa tu našli rôzne železné predmety dennej potreby ako sú nože, perové nožnice, britva, obruče vedierok a pod. Na vysokú remeselnú úroveň vtedajšieho kováčstva upozorňuje zdobená prevliečka s predĺženým krčkom a dve ostrohy. Tieto exkluzívne predmety nielenže svedčia o prítomnosti spoločenskej elity na hradisku, ale sú dôležité aj z hľadiska datovania veľkomoravského osídlenia lokality. Zhruba v poslednej dekáde dochádza k zásadným zmenám v nazeraní na chronológiu veľkomoravských pamiatok. Týka sa to aj datovania tých typov ostrôh, ktoré sa našli v Divinke. (**Obr. 3**) Podľa súčasných poznatkov používanie ostrôh s priečne usporiadanými nitmi na lopatkovitých platničkách, prípadne na platničkách, ukončených lalokovitými palmetami vrcholilo v druhej polovici 9. storočia a preživalo do 10. storočia.⁸ Toto datovanie je v súlade s určením doby výstavby valu pomocou rádiouhlíkovej analýzy.

K mimoriadne zaujímavým patria ešte neukončené vykopávky na mohylovitom násype a v jeho okolí, v polohe Veľké Salašky pod bralom Malého vrchu. Výskum doložil, že to nie je prírodný geologický útvar, ale bol vytvorený ľudskou činnosťou. Predpokladá sa, že násyp tvoril základňu drevenej stavby, chrániacej bránu uzatvárajúcu vstup na hradisko z údolia Váhu. V teréne viditeľný zvyšok násypu tvorila hrubá vrstva, ktorá ojedinele obsahovala črepy lužickej kul-

⁷ KEMPKE, Torsten. Zur überregionalen Verbreitung der Pfeilspitzentypen des 8. – 12. Jahrhunderts aus Starigard/Oldenburg. In *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 69, 1988, s. 293, obr. 27.

⁸ KOUŘIL, Pavel – TYMONOVÁ, Markéta. Slovanský kostrový mohylník ve Stěbořicích. In *Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 34*. Brno : Archeologický ústav AV ČR, 2013, s. 138-144; ROBAK, Zbigniew. *Studia nad okuciami rzemieni w typie karolińskim. VIII–X wiek. I część*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia 18. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2013, s. 34, 35.

túry a nepravidelne roztrúsené uhľíky. Nad svahom sa odkryla asi 2 m široká prístupová cesta, ktorú prehradzovala brána. Z jej nosnej konštrukcie sa pri okraji násypu dochovali tri kolové jamy. Na protiláhlej strane sa nachádzal skalnatý svah, ktorý stavitelia objektu osekali a vyhlúbili doň výklenky slúžiace na osadenie druhej trojice nosných kolov. (Obr. 7) V zásype cesty sa rozpoznali deštručné vrstvy z kamenného múra, zhorené zvyšky brány a zosunutých zvyškov stavby stojacej na násypu. Odobraté vzorky uhľíkov, nález včasnostredovekého hrotu šípu s tuľajkou a spätnými háčikmi tesne nad cestou, ako i súčasť bočnice zbadla datujú objekt do 9. storočia.

Z hradiska je dnes známych päť depotov železných predmetov objavených ilegálnymi hľadačmi, ktoré sa napokon dostali do rúk archeológov. Takto objavený depot železných predmetov získalo v roku 1997 do svojich zbierok SNM-Archeologické múzeum v Bratislave. Bližšia poloha nálezu sa však nezistila.⁹ Na jar v roku 2010 bol rovnako objavený ďalší hromadný nález, v súčasnosti uložený v zbierkovom fonde Považského múzea v Žiline.¹⁰ Za miesto objavu sa označuje priestor tesne pod vrcholom pri rozhľadni, čo je však rozpo-

6. Divinka, hradisko Veľký vrch. Zvyšky veľkomoravskej stavby vo vrcholovej časti hradiska so zachovanou kamennou podmurovkou a kamenným mlynčekom *in situ*. Foto: Michal Holeščák.

7. Divinka, hradisko Veľký vrch, poloha Veľké Salašky. Výskum prístupovej cesty a príslušného svahu s vytesanými výklenkami na osadenie nosnej konštrukcie brány. Foto: Gabriel Fusek, 3D model Anton Arpáš.

⁹ TURČAN, Vladimír. *Depoty z Bojnjej a včasnostredoveké hromadné nálezy železných predmetov uložené v zbierkach SNM-Archeologického múzea*. Bratislava : Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, 2012, s. 25, 26, tab. LXIX.

¹⁰ MAJERČÍKOVÁ, Danka. Hromadný nález poľnohospodárskych nástrojov z hradiska na Veľkom vrchu pri Divinke. In *Vlastivedný zborník Považia* 26, 2013, s. 25-34.

8. Divinka, hradisko Veľký vrch. Keramika z veľkomoravského obdobia. Foto: Gabriel Fusek.

rupný údaj, pretože tá sa začala budovať až v roku 2018. Nálezca asi mal na mysli plošinu s výhľadom na Malom vrchu. Oba hromadné nálezy predstavujú súbor prevažne poľnohospodárskeho náradia ako sú motyky, radlice, kosy, kosáky, ale tiež sliezka miska a kľúč od zámku dverí. V roku 2016 archeológovia získali ďalší súbor železných predmetov, ktorý darca vykopal v roku 1993 vo vrcholovej časti hradiska na niektorej z terás v blízkosti valu. Pri postupnom odkrývaní depotu zistil, že v drevenom vedre, z ktorého sa dochovali železné obruče a rukoväť, boli uložené dve sliezke misky a fragment podkovy.¹¹ Dnes sa tento nálezový celok taktiež nachádza v zbierkach Považského múzea. Ďalšie dva hromadné nálezy, o ktorých vieme, ešte nie sú publikované.

¹¹ FUSEK, Gabriel. Kleiner Hortfund von Divinka. In FUSEK, Gabriel (Hrsg.). *Archäologische Studien zum frühen Mittelalter*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes 19. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2017, s. 33-43.

Archeologické výskumy prinášajú dôležité pramene pre poznanie dejín včasnostredovekého osídlenia nášho územia. V hornatej oblasti severozápadného Slovenska sú pri absencii písomných prameňov vlastne jediným prameňom, o ktorý sa možno pri interpretácii opierať. Rozsahom nevelké vykopávky na Veľkom vrchu priniesli viaceré významné poznatky. Na nasledujúcich riadkoch poukážeme na niektoré aspekty týkajúce sa chronológie osídlenia hradiska. Zásadné je spresnenie doby jeho existencie až v závere 9. storočia a v prvých troch deceniách 10. storočia. Na tunajšie pomerne krátkodobé osídlenie upozorňuje aj jednoliaty charakter keramických nálezov, nenesúci stopy vývoja, ako je tomu na dlhodobejšie osídlených včasnostredovekých náleziskách. Vybudovanie hradiska až v závere veľkomoravského obdobia nie je až také prekvapujúce, pretože zodpovedá výsledkom nedávno uskutočnených prírodovedných analýz biologického materiálu, odobratého na viacerých slovenských hradiskách. Tie totiž ukázali na určitý rozpor medzi tradičným datovaním¹² a datovaním pomocou dendrochronológie a rádiouhlíkovej analýzy. Vo viacerých prípadoch sa doložila potreba predatovania počiatkov ich výstavby do neskoršieho obdobia. To ale znamená, že doteraz „platné“ historické závery si tiež vyžadujú revíziu. Dôvody intenzívnejšej výstavby hradísk v závere 9. storočia možno hľadať v zmenenej politickej a mocenskej situácii v širšej stredodunajskej oblasti, najmä ak zväžíme aktivity Arnulfa Korutánskeho voči Svätoplukovej ríši v posledných rokoch jeho života, a tiež nebezpečenstvo vyplývajúce z príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny.¹³ Na príklade Divinky vidíme, že tieto udalosti zasiahli aj okrajové územia tohto geografického priestoru. Na otázku, či vybudovaniu hradiska predchádzal vonkajší impulz, napríklad organizačný z nejakého politického centra,¹⁴ alebo z vnútornej potreby v čase ohrozenia miestnej populácie, nie je pri súčasnej úrovni poznania možné odpovedať. Že v tej dobe ale nedošlo k nejakému masívnemu presunu obyvateľstva z juhu na sever naznačuje keramika, nájdená na Veľkom vrchu, pretože svojou ornamentikou sa výrazne odlišuje od habitu keramiky z juhozápadného Slovenska. Úplne na nej chýbajú vrypy na podhrdlí, takisto nie je ani v jednom prípade zistená výzdoba vlnovkou na hrdle, (**Obr. 8**) čo je v južnejších oblastiach výzdobný motív charakteristický pre horizont s vyspelou keramikou veľkomoravského obdobia.¹⁵ Na dnách sa len výnimočne zistila prítomnosť plastickej značky, prevažná väčšina dien má v strede podstavy odtlačok osky kruhu, (**Obr. 9**) čo naznačuje pokračovanie staršej technológie vytvárania nádob, ktorá sa už v južnejších regiónoch vytratila. Pritom z remeselného hľadiska ide o kvalitne vyhotovené, často tenkostenné nádoby. Práve určitá starobylosť keramickej produkcie by mohla byť argumentom o nesprávnom datovaní hradiska do záveru veľkomoravského obdobia. Takáto výhrada ale nie je udržateľná, pretože archaické výzdobné motívy zo staroslovanského obdobia dožívajúce v prvej polovici 9. storočia, ako napríklad kazetový ornament, krátke hrebeňové zvislé vrypy medzi vlnovkami, hrebeňom vpichovaná výzdoba, nízky podiel výzdoby jednohrotým nástrojom, sa tu ne-

¹² Ako sme už poukázali vyššie, v súčasnosti dochádza k významným zmenám v datovaní veľkomoravského nálezového inventára, čím sa rozporny čiastočne odstraňujú.

¹³ HENNING, Joachim – RUTTKAY, Matej. Frühmittelalterliche Burgwälle an der mittleren Donau im ostmitteleuropäischen Kontext: Ein deutsch-slowakisches Forschungsprojekt. In MACHÁČEK, Jiří – UNGERMAN, Šimon (Hrsg.). *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa*. Internationale Konferenz und Kolleg der Alexander von Humboldt-Stiftung zum 50. Jahrestag des Beginns archäologischer Ausgrabungen in Pohansko bei Břeclav, 5. – 9. 10. 2009, Břeclav, Tschechische Republik. Studien zur Archäologie Europas 14. Bonn : Habelt-Verlag, 2011, s. 283, 284.

¹⁴ Modelovo napríklad z vôle nitrianskeho kniežacieho dvora.

¹⁵ FUSEK, Gabriel. Keramika predveľkomoravského horizontu z Nitry-Šindolky a otázka jej datovania. In GUŠTIN, Mitja (ur./Hrsg.). *Srednji vek/Mittelalter. Arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino/Archäologische Forschungen zwischen der Adria und der Pannonischen Tiefebene*. Ljubljana : Narodni muzej Slovenije, Inštitut za dediščino Sredozemlja, 2008, s. 33.

9. Divinka, hradisko Veľký vrch. Charakteristické dna hrncov s odtlačkami osky kruhu. Foto: Gabriel Fusek.

vyskytujú. Vzhľadom na masový výskyt zlomkov keramiky by sa prípadná prítomnosť väčšieho množstva presťahovaného obyvateľstva v nálezovom inventári zaiste prejavila. Výskyt exkluzívnejších železných predmetov nie je regionálne ohraničený ako keramika, možno ich vnímať aj ako civilizačný prejav danej doby. Preto prítomnosť ostrôh, prevliečky a prsteňa v zásade nemôžu poslúžiť ako doklad o prítomnosti prišlej alebo domácej spoločenskej elity. Naznačené skutočnosti zaiste budú prínosom pre historickú interpretáciu vývoja a charakteru včasnostredovekého osídlenia regiónu.

Archeologické nehnuteľné nálezy sú evidované či už ako pamiatky samostatné, teda archeologické lokality, alebo ako súčasť solitérov, prípadne iných druhov pamiatok. Keďže prezentácia v teréne, ktorú možno chápať ako vyšší stupeň vystavovania kultúrneho dedičstva, nie je možná pri všetkých archeologických nehnuteľných nálezoch, je

potrebné zohľadnenie viacerých faktorov.¹⁶ Pre prezentáciu nehnuteľných pamiatok v exteriéri je dôležitý ich stav a prostredie, v ktorom sa nachádzajú. Taktiež je spätá so spôsobom ochrany a problematikou starostlivosti o ne. Problémy súvisia najmä s ich špecifickou polohou a s ich situovaním pod zemou, prípadne je terén využívaný pôdnym a lesným hospodárstvom.¹⁷ V prípade archeologickej lokality, akou je hradisko na Veľkom vrchu v Divinke sú tieto problémy aktuálne. Prezentácia preskúmaných objektov *in situ* nie je možná z viacerých dôvodov. Nálezové situácie sú sústredené pod povrchom súčasného terénu, a to veľaokrát v značnej hĺbke. Taktiež je tento extravilán využívaný lesným hospodárstvom. Ak by sa pristúpilo k prezentácii *in situ*, bolo by nemožné zabezpečiť reálnu ochranu vystavených reliktov sídliskových objektov, respektíve konštrukcií opevnenia. V neposlednom rade je dôležité spomenúť problematiku vysoko nákladného finančného pokrytia takéhoto zámeru z verejných zdrojov, keďže vlastníkom pozemkov, na ktorých sa národná kultúrna pamiatka nachádza, je lesné pozemkové spoločenstvo. Tieto nepriaznivé skutočnosti zatiaľ neumožňujú vytvoriť možnosti prezentácie *in situ*

¹⁶ TÓTHOVÁ, Štefánia. Problémy ochrany a prezentácie archeologických lokalít, respektíve nálezov zahrnutých do fondu kultúrnych pamiatok Slovenskej republiky. In *Študijné zvesti AÚ SAV*, 26, 1990, č. 2, s. 294.

¹⁷ BEŠINA, Daniel. Prezentácia zaniknutej stredovekej dediny Baratka. In *Studia Historica Nitriensia*, 21, 2017, č. 2, s. 460, 461.

a zabezpečiť základné stupne prezentácie archeologickej pamiatky v teréne,¹⁸ napríklad ochranu pred poveternosťnými vplyvmi či inými rušivými zásahmi, ktoré by mohli viesť k jej devastácii. Ďalej by bolo potrebné chrániť prezentované pamiatky pred akýmikoľvek nevhodnými zásahmi súvisiacimi s lesnými prácami.¹⁹ Už počas prvého pracovného stretnutia k novodobému archeologickému výskumu v roku 2013 realizátor výskumných prác vzniesol požiadavky súvisiace s ochranou národnej kultúrnej pamiatky. Vlastníci,

10. Divinka. Výklad pri štvrtej informačnej tabuli náučného chodníka na Veľkom vrchu pre účastníkov podujatia Staroslovanská Divinka v roku 2018. Foto: Gabriel Fusek.

ktorí sú združení v Lesnom pozemkovom spoločenstve komposesorát Vrch – Hradisko, boli poučení o hospodárení v lese spôsobom, aby nedochádzalo pri lesných prácach k porušeniu brán a valov. Na tomto stretnutí vzišla po prvýkrát myšlienka vytvoriť na lokalite náučný chodník, a to v komplexnej podobe, ako výsledok interdisciplinárnych výskumov. Vďaka angažovanosti Občianskeho združenia Hradiská a Obecného úradu Divinka sa v roku 2014 vybudoval náučný chodník po hradisku pozostávajúci zo siedmich informačných tabúl. Chodník sa začína v centre obce a prechádzajúc viacerými polohami hradiska a jeho predpolia končí na Malom vrchu, odkiaľ sú krásne výhľady do okolitej krajiny. Informačné tabule obsahujú údaje týkajúce sa histórie lokality, informácie o archeologických kultúrach zistených na hradisku, mapové podklady a fotografie významných archeologických nálezov. Je nutné podotknúť, že budovanie náučného chodníka nie je nateraz ukončené. Keďže výskumy prebiehajú až do súčasnosti, plánuje sa výroba ďalších tabúl, ktoré budú umiestnené v rámci preskúmaných polôh. Prinesú nové zaujímavé informácie, rekonštrukcie zistených nálezových situácií a fotografie získaných nálezov.

Z iniciatívy realizátorov výskumu sa tiež každoročne organizujú stretnutia nadšencov archeológie, histórie, turistov a iných návštevníkov na podujatí Deň otvorených dverí na archeologickom výskume. Návštevný deň prebieha vždy počas výskumných prác, a tak si záujemcovia môžu prezrieť skúmané a odkryté nálezové situácie autenticky, priamo v teréne. V rámci edukačných aktivít a osvetu sú vždy spájané s prednáškou archeológov, pričom ich dôležitou súčasťou je aj informovanie verejnosti o potrebe ochrany lokality pred ilegálnou činnosťou hľadačov pokladov. Pre potreby ucelenej informácie výskumný tím každoročne pripravuje informačný panel obsahujúci údaje o konkrétnej výskumnej sezóne. Doposiaľ bolo vyrobených šesť takýchto panelov, ktoré sú popri prezentácii hradiska využívané i na iných podujatiach. Napríklad počas akcií Považského múzea v Žiline alebo v rámci podujatia Staroslovanská Divinka, ktoré je organizované každoročne od otvorenia náučného chodníka na hradisku v roku 2014. Spoločný výstup turistov na Veľký vrch po náučnom chodníku je spojený s odborným výkladom.

¹⁸ BEŠINA, 2017, ref. 17, s. 469.

¹⁹ HANULIAK, Václav. Ochrana a prezentácia archeologických pamiatok v Stredoslovenskom kraji. In *Študijné zvesti AÚ SAV*, 26, 1990, č. 2, s. 301.

(Obr. 10) Z dôvodu potreby prezentácie tejto významnej kultúrnej pamiatky sa plánuje príprava a realizácia expozície v Divinke v kaštieli. Danú myšlienku podporuje množstvo už získaných a potenciálne ešte získateľných informácií a nálezov. Pri príprave prezentačného návrhu by bolo možné pracovať s novými technológiami, či modernými vizuálnymi prvkami. Informovanosť verejnosti by tak nebola sústredená iba na exteriérové aktivity, ale mohla by sa plne a komfortne zabezpečiť prezentácia aj hnutelných predmetov kultúrneho dedičstva, teda archeologických artefaktov. Plánovaná expozícia by bola akýmsi vyústením a využitím výsledkov vedeckého poznania a prezentácie nehnuteľných i hnutelných archeologických nálezov pre širokú verejnosť.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0330.